

**ПЕРЕКЛАД КОНТЕКСТУАЛЬНО ЗАЛЕЖНИХ ПРИСЛІВ'ІВ
З ІТАЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ
(на матеріалі твору Джанні Родарі «Старі Прислів'я»)**

У статті досліджено особливості перекладу контекстуально залежних прислів'їв з італійської мови на українську. Проаналізовано специфіку їх відтворення у перекладі твору Джанні Родарі «Старі Прислів'я» порівняно з існуючими способами перекладу прислів'їв.

Ключові слова: прислів'я, контекстуально залежне прислів'я, контекст, особливості перекладу.

Прислів'я посідають особливе місце у словниковому складі мови. Вони відбивають найрізноманітніші сторони людського життя, є продуктом в основному народної творчості та широко вживаються у розмовній і літературній мові. Як витвір народного генія прислів'я супроводжують людство від сивої давнини й до наших днів. Р. П. Зорівчак, цитуючи відомого фольклориста ХІХ ст. Г. Ількевича, зазначає, що «прислів'я передають точний образ народу», а тому нерозривно пов'язані із культурою, побутом, традиціями, звичаями та історією окремої нації [Зорівчак 2008, 127-128]. У перекладі це зумовлює одну з найголовніших проблем, адже збереження культурної специфіки мови оригіналу у мові перекладу – завдання особливої складності [Карпець, Огієнко 2008].

Переважна більшість мовознавців та перекладознавців (Медведев Ф. П., Архангельський В. Л., Виноградов В. В., Скрипник Л. Г., Булаховський Л. А., Кунін О. В., Шанський Н. М., Черданцева Т. З., Єліна Н. Г., Зорівчак Р. П., Кияк Т. Р.) вважає прислів'я об'єктом фразеологічних студій. Такої думки дотримуємось і ми та вважаємо доцільним послуговуватись класифікацією способів перекладу прислів'їв як фразеологічних висловів, запропонованою Кияком Т. Р., який поділяє ідеї Виноградова В. В. та Любимова Н. Л. [Кияк 2008, 184-187]. Проте деякі дослідники (Чірезе А. М., Феліціна Ф. П., Телія В. Н., Білоноженко В. М., Ожегов С. І.), через те що прислів'я виражають судження, узагальнену думку та мораль, відводять їм особливе місце у мові та не зараховують їх до фразеологічних одиниць. У зв'язку з цим виникає потреба у глибшому дослідженні прислів'їв, зокрема в італійській та українській мовах, ширшому їх зіставленні, аналізі їхніх особливостей та ролі контексту при перекладі.

Метою цієї статті є дослідження особливостей перекладу з італійської на українську мову контекстуально залежних прислів'їв, як явища, що становить значні перекладацькі труднощі.

Предметом є особливості перекладу контекстуально залежних прислів'їв у зіставленні з уже існуючими способами перекладу прислів'їв.

Об'єктом виступають власне прислів'я з казки Джанні Родарі «Старі прислів'я» та їх відтворення у перекладі на українську мову, здійсненому Іваном Дзюбою.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю пошуків та аналізу способів перекладу прислів'їв, які перебувають у нерозривному зв'язку із контекстом. Розгляд особливостей перекладу прислів'їв, як правило, здійснювався з позицій семіотики, фразеології і фольклористики. Мало уваги при цьому приділялося прислів'ям як комунікативним одиницям і специфіці їхнього функціонування у межах тексту.

Наукова новизна роботи полягає у виявленні контекстуально залежних прислів'їв, переклад яких може відрізнитися від уже існуючих способів перекладу прислів'їв.

Термін «контекстуально залежний» зустрічаємо у статті Ференца Кіфера «Про роль прагматики в лінгвістичному описі», який дослідник використовує на позначення контекстуально обумовленого значення у межах одного речення. При цьому науковець наголошує, що контекстуально залежне значення не може бути зрозумілим успішно лише на основі лінгвістичної інформації: вирішальну роль тут відіграють екстралінгвістичні фактори [Кіфер 1985, 334]. На наш погляд, цей термін повністю застосовний і по відношенню до певного типу прислів'їв, переклад яких зумовлений контекстом.

Дослідження особливостей перекладу контекстуально залежних прислів'їв ми здійснювали у зіставленні з класифікаціями способів перекладу прислів'їв загалом.

Ми поділяємо думку Т. Р.Кияка, який називає прислів'я семантично спеціалізованими та метафорично-переосмисленими висловлюваннями народного походження, що виражають повчальну мораль, та, як перекладацьку категорію, зараховує їх до фразеологічних висловів [Кияк 2008, 184]. Як зазначає Т. Р.Кияк, перекладацька практика засвідчує п'ять можливих способів перекладу фразеологічних висловів (особливо прислів'їв): дослівна прислівна відповідність (еквівалент), часткова прислівна відповідність (адекватний відповідник), калькування, псевдоприслівна відповідність (коли перекладач «винаходить» прислів'я, відтворюючи його зміст та метафоричний смисл, часто з модифікацією та звуко-ритмічною організацією), описовий переказ висловлювання [Кияк 2008, 185].

За даною класифікацією, коли в перекладній мові є вислів, рівнозначний за змістом (у т. ч. за образом), функцією та стилістичними характеристиками вислову у мові оригіналу, такий вислів (прислів'я) необхідно перекладати дослівною прислівною відповідністю (еквівалентом) [Кияк 2008, 186]. Тут же Т. Р. Кияк наводить за приклад прислів'я *уночі всі кішки сірі* з його німецьким, французьким та англійським відповідниками, наголошуючи, що, як правило, повні еквіваленти можна виявити серед так званих інтернаціональних прислів'їв [Кияк 2008, 187]. Ми з цим абсолютно погоджуємось, проте зазначаємо, що при перекладі контекстуально залежних прислів'їв, навіть якщо вони є інтернаціональними, головним виступає авторський задум та екстралінгвістичний контекст, який зумовлює зміну способу перекладу. Наведемо приклад.

В оригіналі казки Джанні Родарі «Старі Прислів'я» ми також знаходимо прислів'я *di notte tutti i gatti sono bigi*, повним еквівалентом якого в українській мові є прислів'я *уночі всі коти сірі*, підтвердженням чого виступає наведений вище приклад із підручника Кияка Т. Р. та російський відповідник *ночью все кошки серы*, який подає Константинова І. Г. у збірнику «Итальянские пословицы и их русские аналоги» [Константинова 2006, 230].

У перекладі на українську мову, здійсненому Іваном Дзюбою, дане прислів'я набуває вигляду *якщо сірий – то вовк*, що на нашу думку, є виправданим, адже такий переклад відтворює метафоричний образ вислову, є рівнозначним за функцією та стилістичними характеристиками, а найголовніше – передає специфіку вислову, зумовлену контекстом. Розглянемо дане прислів'я у тексті:

– *Di notte, – sentenziava un Vecchio Proverbio, – tutti i gatti sono bigi.*

– *E io son nero, – disse un gatto nero attraversando la strada.*

– *E impossibile: i Vecchi Proverbi hanno sempre ragione.*

– *Ma io sono nero lo stesso, – ripeté il gatto.*

Per la sorpresa e per l'arezza il Vecchio Proverbio cadde dal tetto e si ruppe una gamba [Rodari 1995, 68].

– *Якщо сірий, – почало Старе Прислів'я, – то вовк.*

– *А я кіт, – сказав сірий кіт, переходячи вулицю.*

– *Не може того бути: Старі Прислів'я завжди правду кажуть.*

– *А я таки кіт, – повторив кіт.*

З гіркої досади Старе Прислів'я впало з даху й зламало собі ногу

[Родарі 1997, 457].

Наведений уривок демонструє, що за авторським задумом діалог між головними героями, котом і Старим Прислів'ям, передає різницю між буквальним та алегоричним за допомогою чітко окресленої суперечності. Важливе значення в оригіналі відіграє словосполучення *gattobigio* (*bigio* – сірий або попелястий темний колір [Devoto-Oli 2005, 513]), яке в Італії позначає щось неясне, помилкове, тоді як словосполучення *gatonero* несе в собі негативну конотацію і має вже інший відтінок, адже саме Папа Римський Григорій IX у 1233 р. ухвалив Папську буллу, у якій йшлося, що чорні коти є втіленням сатани і мають бути винищені [Gattineri].

Отже, в італійському прислів'ї *di notte tutti i gatti sono bigi* може бути використано лише прикметник *bigio* (*сірий*). Проте у російсько-українському словнику сталих виразів знаходимо дві паралельні форми прислів'я *уночі всі коти сірі* та *уночі всі коти чорні й усі корови сірі* [Російсько-український 2000, 239]. Це свідчить про можливість використання в українській мові в даному випадку як прикметника *сірий*, так і *чорний*, а отже, між ними не виникає такої чіткої суперечності як в оригіналі. Вибір же при перекладі псевдоприслівної відповідності *якщо сірий – то вовк* дає змогу відтворити з іронією що суперечність, зумовлену контекстом.

При перекладі контекстуально залежних прислів'їв також можемо спостерігати використання способу калькування замість часткової прислівної відповідності (адекватного відповідника). Т. Р. Кияк, перефразовуючи думку Любимова Н. Л., зазначає, що «якщо українське прислів'я точно виражає думку автора і разом з тим не пов'язане з реаліями українського побуту, історії та географії, а наслідування оригіналу затімає рило б його значення, томи маємо право замінити прислів'я іншомовне прислів'ям українським» [Кияк 2008, 185]. Таким чином, прислів'я *Chifadasé, fapertre* можна було б перекласти адекватним відповідником *Свій глаз – алмаз, чужі руки – круки* згідно класифікації та лексикографічних джерел [Російські прислів'я 1969, 28]. Проте наведемо це прислів'я у контексті і запевнимось у влучності використання перекла-

дачем Іваном Дзюбою способу калькування, де у перекладі з'являється варіант *Хто робить сам – робить за трьох*:

Un altro Vecchio Proverbio andò a vedere una partita di calcio, prese da parte un giocatore e gli sussurrò nell'orecchio: – Chi fa da sé fa per tre!

Il calciatore si provò a giocare al pallone da solo, ma era una noia da morire e non poteva vincere mai, perciò fece ritorno in squadra. Il Vecchio Proverbio, per il disappunto, si ammalò e dovettero levargli le tonsille [Rodari 1995, 68].

А інші Старе Прислів'я пішло дивитися на футбольний матч і, покликавши одного гравця, шепнуло йому на вухо:

– Хто робить сам – робить за трьох.

Футболіст забрав м'яча й почав ганяти його полев, нікому не передаючи. Але глядачам стало страшенно нудно, бо гра припинилася. Тому футболіст віддав м'яча товаришеві й почав грати в гурті, а Старе Прислів'я з прикрасі захворіло. І довелося вирізати йому гланди [Родарі 1997, 458].

Як бачимо, відтворення у перекладі прислів'ям *Свій глаз – алмаз, чужі руки – круки* було б абсолютно недоречним, адже прислів'я обіграється у контексті із футболістом, який всупереч Старому Прислів'ю починає грати у команді, тим самим спростовуючи буквральність італійського прислів'я. До того ж, введення образу рук у даному контексті зруйнувало б цілісність тексту та зіпсувало авторський задум.

Наведемо ще один уривок із казки «Старі Прислів'я», де простежується навіть зміна смислового наповнення прислів'я заради текстової цілісності, що диктується контекстом.

Una volta tre Vecchi Proverbi si incontrarono e avevano appena aperto bocca che cominciarono a litigare:

– Chi bene incomincia è a metà dell'opera, – disse il primo.

– Niente affatto, – disse il secondo, – la virtù sta nel mezzo.

– Gravissimo errore, – esclamò il terzo, – il dolce è in fondo.

Si presero per i capelli e sono ancora là che se le danno [Rodari 1995, 68].

Одного разу зустрілися три Старі Прислів'я і, ледве розтуливши роти, посварилися:

– Добрий початок – половина роботи, – мовило перше.

– Е ні, – заперечило друге, – найкраще – золота середина.

– Нічого ви не тямите, – заявило третє. – Кінець діло хвалить.

І почали вони битися, аж чуби трищали. Ще й досі не вгамувалися [Родарі 1997, 458].

Із трьох поданих у уривку прислів'їв заслуговує на особливу увагу прислів'я *Ildolce è infondo*, що походить від латинського виразу *dulcisinfundo* і має російський еквівалент *остатки сладки*, який в українському варіанті має вигляд *наслідок смачніше* або *їжте, діти, сити – на дні патока буде* та *сьорбайте, хлопці, юшку, а риба наспод і* [Російсько-український 2000, 351]. Уперше в Італії прислів'я *ildolce vien e infondo* було зафіксовано у збірнику латинських висловів та їх італійських відповідників, укладеним Джузеппе Фумагаллі, у значенні *найцікавіше попереду (укінці)*, яке має і до сьогодні [Fumagalli 1987, 70].

У перекладі цього прислів'я на українську мову Іваном Дзюбою з твору Джанні Родарі спостерігаємо заміну на прислів'я *кінець діло хвалить*, що зумовлено контекстом.

У поєднанні з прислів'ями *добрий початок – половина роботи (chibeneincomincia è atetà dell'opera)* та *найкраще – золота середина (lavirtù stanelmezzo)* вибір такого прислів'я є доречним, адже у центрі усіх трьох прислів'їв мають бути образи, які повністю суперечать один одному та є за змістом протилежними.

Отже, можна констатувати, що основною особливістю перекладу контекстуально залежних прислів'їв є необхідність виявити та відтворити при перекладі не лише образ і логічні та семантичні причини використання того чи іншого прислів'я, а й ситуацію у тексті чи поза ним, реакцією на яку стало прислів'я.

Найбільша проблема у перекладі контекстуально залежних прислів'їв полягає у тому, що вони не підпорядковуються системі запропонованих раніше способів перекладу прислів'їв, адже в залежності від контексту та авторського задуму, набувають індивідуальних, оказіональних рис, які обов'язково мають бути відтворенні у мові перекладу.

Проаналізувавши низку прислів'їв з казки Джанні Родарі та їхній переклад, здійснений Іваном Дзюбою, ми дійшли висновку, що деякі прислів'я через свою контекстуальну зумовленість перекладаються частковою прислівною відповідністю, навіть якщо у мові оригіналу існує повний еквівалент. Окрім того, спостерігаємо доречність використання способу калькування замість способу часткової прислівної відповідності при перекладі контекстуально залежних прислів'їв. Задля збереження текстової цілісності та через залежність прислів'я від контексту у перекладі прислів'я може змінювати свій натяковий зміст і отримувати нове тлумачення.

Проведене дослідження дозволяє поглибити розуміння специфіки прислів'їв як перекладацької проблеми та допомогти у з'ясуванні особливостей перекладу контекстуально залежних прислів'їв з італійської на українську мову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Виноградов В. С.* Введение в переводоведение: Общие и лексические вопросы / Виноградов Венедикт Степанович. – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001, – 224 с.
2. *Зорівчак Р. П.* «Боліти болем слова нашого...»: Поради мовознавця / Зорівчак Роксоляна Петрівна. – 2-ге вид., доправ. і доповн. – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 176 с.
3. *Карпець Л. І., Огієнко В. П.* Приказки та прислів'я в англійських художніх текстах та їх переклад [електронний ресурс] / Карпець Лілія Іванівна, Огієнко Валентина Петрівна. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/28_NIOXXI_2008/Philologia/35486.doc.htm
4. *Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д.* Перекладознавство (німецько-український напрям) : [підручник] / Кияк Тарас Романович. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 543 с.
5. *Любимов Н. М.* Перевод – искусство / Любимов Николай Михайлович. – 2-е изд., доп. – М.: Сов. Россия, 1982– 128 с.
6. *Кіфер Ф.* О роли прагматики в лингвистическом описании / Ференц Кифер // Новое в зарубежной лингвистике: [сборник]. – Вып. 16: Лингвистическая прагматика / общ. ред. Падучевой Е. В. – М.: Прогресс, 1985. – С. 333– 349.

7. *Константинова И. Г.* Итальянские пословицы и их русские аналоги: [сборник] / Константинова Ирина Георгиевна. – СПб.: КАРО, 2006. – 368 с.
8. *Коток В. А.* Разговорный итальянский: Итальянско-русский, русско-итальянский-словарь-пословиц, поговорок, крылатых слов и выражений / В.А. Коток. – 3-е изд. – М: Восток– Запад, 2008. – 221 с.
9. *Прислів'я та приказки: Короткий українсько-італійський, італійсько-український словник* [укл. Дем'янова Л.І.]. – Одеса, 2000. – 215 с.
10. *Російські прислів'я та приказки з українськими відповідниками* [упоряд. Н. Беленькова]. – 2-ге вид. – К.: Дніпро, 1969. – 179 с.
11. *Російсько-український словник сталих виразів* [укл. Вигран І. О., Пилинська М. М.]. – Харків: Прапор, 2000. – 864 с.
12. *Devoto G., Oli G. C.* Dizionario dell'italiano. / Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli. – Firenze: Le Monnier, 2005. – 3188 p.
13. *Dizionario Russo-Italiano Italiano-Russo di Vladimir Kovalev.* – [quinta ed.]. – Milano: Zanichelli editore, 2005. – 2176 p.
14. *Fumagalli G.* L'ape latina: Dizionario di 2948 sentenze proverbiale e frasi e locuzioni latine. – 2 ed. – Milano: Hoepli, 1987. – 364 p.
15. *Gatti neri:* [articolo] // Cultura. – Modo di accesso: http://www.felis-files.it/GATTI_NERI/CULTURA/superstizioni.htm

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

16. *Родарі Дж.* Планета Новорічних Ялинок / Джанні Родарі: [переклад з іт. Іван Петрович Дзюб]. – К.: Веселка, 1997. 540 с. – С.: 437–482. 17. *Rodari G.* Vecchiproverbi / Gianni Rodari // Favole al telefono. – Trieste: Edizioni EL, 1995. – 178 с.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2014

Вишневская С. В., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПЕРЕВОД КОНТЕКСТУАЛЬНО ЗАВИСИМЫХ ПОСЛОВИЦ С ИТАЛЬЯНСКОГО НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

(на матеріалі произведения Джанни Родари «Старые пословицы»)

В статье исследованы особенности перевода контекстуально зависимых пословиц с итальянского языка на украинский. Проанализирована специфика их воспроизведения в переводе произведения Джанни Родари «Старые Пословицы» в сравнении с существующими способами перевода пословиц.

Ключевые слова: пословица, контекстуально зависимая пословица, контекст, особенности перевода.

TRANSLATION OF CONTEXTUALLY DEPENDENT PROVERBS FROM ITALIAN INTO UKRAINIAN

(based on «Old Proverbs» by Gianni Rodari)

The article deals with peculiarities of translation of contextually dependent proverbs from Italian into Ukrainian. It explores the specificity of their rendering in the translation of «Old proverbs» by Gianni Rodari compared with existing methods of proverbs translation.

Key words: *proverb, contextually dependent proverb, context, peculiarities of translation.*

УДК 378.147:811.111

Войманік І.В., асп.,
Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ АНАЛІЗУ СИТУАЦІЙУ ФОРМУВАННІ АНГЛОМОВНОЇ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті висвітлюються основні аспекти методу аналізу ситуацій та його роль у формуванні дискурсивної компетентності. Розглянуто сутність кейс-методу та його вплив на формування дискурсивної компетентності.

Ключові слова: *дискурсивна компетентність, ситуаційне моделювання, кейс-метод.*

Сучасні процеси соціально-економічного розвитку, орієнтація України на входження до європейського освітнього простору зумовлюють необхідність не лише переорієнтації оцінки результату в освіті у відповідності до компетентнісного підходу, але й запровадження таких методів навчання, які розвивали б «уміння самостійно вчитися, критично мислити, здатність до самопізнання і самореалізації особистості у різних видах творчої діяльності» [21]. У зв'язку з цим у вищих навчальних закладах зростають вимоги щодо підготовки фахівця, від якого крім навичок перекладу фахової літератури, очікується володіння розмовним мовленням як у професійній, так і у побутовій сферах.

Викладання іноземних мов чітко орієнтоване на формування у студентів професійних мовних компетентностей, які вважаються запорукою їхньої плідної діяльності в культурному розмаїтті навчального і фахового середовищ. Проаналізувавши мету навчання англійської мови ми можемо сказати, що оволодіння іншомовним спілкуванням передбачає досягнення студентами професійної іншомовно-мовленнєвої комунікативної компетентності, мінімально достатній рівень розвитку якої має забезпечити можливість і успішність спілкування в професійно трудовій і побутовій